

ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «БЮДЖЕТ»

QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF THE ECONOMIC CATEGORY «BUDGET»

УДК 336.14

<https://doi.org/10.32843/infrastruct36-74>**Ярмак О.В.**

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин та фінансів
Харківський
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету

Кравченко Г.В.

студентка
Харківський
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету

У різні періоди розвитку нашої держави представники фінансової науки і науки фінансового права зверталися до перегляду сутності поняття «бюджет». В умовах розвитку ринкової економіки посилюються вимоги до змістовного аспекту економічної категорії «бюджет». Сучасний стан державних фінансів України зумовив ситуацію, коли предметом детального й глибокого вивчення знову виступає категорія «бюджет». Проведений аналіз економічної наукової літератури свідчить про наявність дискусійних підходів до визначення поняття «бюджет». У статті визначено багатогранність категорії «бюджет». Висловлено позицію різних експертів щодо трактування сутності терміна «бюджет». Сформульовано двосторонній підхід до тлумачення економічної категорії «бюджет», що дає змогу відобразити її якісний складник. Робиться акцент на необхідності перегляду звичних поглядів на поняття «бюджет» відповідно до вимог, що висуваються реаліями сьогодення. У статті визначено проблему, поставлене завдання, проаналізовано останні дослідження і публікації.

Ключові слова: бюджет, бюджетні потоки, доходи і витрати бюджету, інновації, соціальні гарантії.

В разные периоды развития нашего государства представители финансовой

науки и науки финансового права обращались к пересмотру сущности понятия «бюджет». В условиях развития рыночной экономики усиливаются требования к содержательному аспекту экономической категории «бюджет». Современное состояние государственных финансов Украины обусловило ситуацию, когда предметом детального и глубокого изучения снова выступает категория «бюджет». Проведенный анализ экономической научной литературы свидетельствует о наличии дискуссионных подходов к определению понятия «бюджет». В статье определена многогранность категориальных «бюджет». Выявлена позиция различных экспертов по отношению к трактовке сущности термина «бюджет». Сформулирован двусторонний подход к толкованию экономической категории «бюджет», что позволяет отразить ее качественную составляющую. Делается акцент на необходимости пересмотра привычных взглядов на понятие «бюджет» в соответствии с требованиями, предъявляемыми реалиями сегодняшнего дня. В статье определена проблема, поставлена задача, проанализированы последние исследования и публикации.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные потоки, доходы и расходы бюджета, инновации, социальные гарантии.

In different periods of development of our state, representatives of financial science and the science of financial law turned to a revision of the essence of the concept of "budget". In the conditions of the development of a market economy, the requirements for the substantive aspect of the economic category "budget" are becoming stronger. The current state of public finance in Ukraine has led to a situation where the subject of a detailed and in-depth study is again the "budget" category. The analysis of economic scientific literature indicates the existence of controversial approaches to the definition of the concept of "budget". The article defines the versatility of the budget category. The stated position in relation to the interpretation of the essence of the term "budget" of various experts. A bilateral approach to the interpretation of the economic category "budget" is formulated, which allows reflecting its qualitative component. The emphasis is on the need to revise the usual views on the concept of "budget" in accordance with the requirements of today's realities. The article formulates the concept of a budget in the context of structural reforms in Ukraine, substantiates the need to ensure a new quality of life as a priority of state budget policy and shows the importance of innovative development and modernization of the economy as the basis for budgeting for citizens. The methodological basis for budgeting for citizens should be a program-targeted approach, which should be based on the development of state targeted programs aimed at improving the welfare of the population. The Budget Code of Ukraine enshrines the concept of "budget" as "a plan for the formation and use of financial resources for the provision of tasks and functions, which are carried out respectively by public authorities, bodies of local self-government during the budget period." It should be noted that the definition enshrined in the Budget Code of Ukraine is quite functional, since there is an indication of the duplicity of the budget (revenues and expenditures) and the tasks set before the state budget, as well as many equality of the budget system.

Key words: budget, budget flows, budget revenues and expenditures, innovations, social guarantees.

Постановка проблеми. Дослідження змісту економічної категорії «бюджет» пов'язане з певними труднощами, з якими стикається кожен, кому цікавий цей об'єкт вивчення. За своєю природою бюджет – складне явище, що зачіпає одночасно питання фінансів, політики, права. Це призвело до того, що в науковій літературі поняття «бюджет» розглядається з трьох різних позицій: економічної, матеріальної та правової.

Кожен регіон України повинен мати необхідні і достатні ресурси для поліпшення якості життя громадян і комплексного розвитку своєї території. Особливо така підтримка потрібна жителям Луганської та Донецької областей, підконтрольних Україні.

У перспективі належить забезпечити їх динамічний розвиток, зробити економічно самодос-

татніми й успішними. Для виконання цих завдань держава потребує бюджету, що формується за рахунок збору податків та інших платежів. Фактично ці кошти суспільство «набуває» у держави на суспільні блага: освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, регулювання економіки, гарантії безпеки та правопорядку, захист громадських інтересів, громадянських прав і свобод. Це ті послуги, які не можуть бути ефективно представлені ринком або оплачені кожним із нас окремо. Із цього погляду бюджет забезпечує витрати на забезпечення умов життя громадян суспільства.

В Україні проблемами є фінансування суспільних благ, інфляція, зростання цін, зростання безробіття, зниження рівня доходів громадян і домогосподарств, що стало основою життя громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання фінансування потреб громадян знаходяться у центрі досліджень українських та зарубіжних учених. Бюджет є дієвим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів, одним з основних знарядь макроекономічної збалансованості. Бюджет знаходиться у центрі досліджень українських учених В. Андрущенко, Т. Боголіб, О. Васирика, З. Варналія, О. Кириленко, І. Луніної, І. Лютого, Ц. Вогню, С. Юрія. У кінці XIX – XX ст. ґрунтовно досліджували проблему бюджету Н. Боголепов, Н. Бунге, С. Вітте, І. Озеров, Р. Штурм.

На особливу увагу заслуговують праці зарубіжних учених: Е. Баума, Ш. Бланкарт, А. Вагнера, К. Вікселя, Г. Елерса, К. Ерроу, Дж.М. Кейнса, Дж. Сороса, Дж. Тібу, але дослідження цих учених стосуються окремих проблем бюджету, бюджетного процесу, комплексне дослідження бюджету не характерно для сучасної науки, характерні окремі його складники.

Необхідно відзначити, що комплексне дослідження бюджету в науковому середовищі відсутнє, автори приділяють увагу тільки окремим напрямкам фінансування потреб населення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні поняття «бюджет» як економічної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичний екскурс дає змогу визначити, що етимологія слова «бюджет» описана ще Р. Штурмом, який пов'язував його з англійським словом *budget* (кишенька, мішок) [5]. У шкіряному мішку (портфелі) в англійський парламент починаючи із XVII ст. були включені документи, що стосуються державного розпису. Вважається, що бюджет як форма освіти і витрачання державних коштів уперше з'явився в Англії (остання третина XVII ст.), потім у Франції (кінець XVIII ст.). З XIX ст. практика складання бюджетів поширилася на інші цивілізовані країни. Вивчення різних підходів до визначення поняття «бюджет», що містяться в сучасних наукових працях, дає змогу виявити різні точки зору щодо змістового наповнення цієї понятійної категорії. Поняття «бюджет» виступало предметом вивчення представників науки в різні періоди існування держави.

Так, академік А.М. Годін виходить з уявлення, що «бюджет в економіці – це розпис доходів і витрат суб'єктів господарювання на певний період часу, як правило, на рік» [5]. Слід зазначити, що характеристика державного бюджету як розпису доходів і витрат істотно збіднює цю категорію, у такому разі не створюються умови для теоретичних і прикладних досліджень більш приватних категорій, таких як доходи, витрати державного бюджету.

У Бюджетному кодексі України закріплене поняття «бюджет» як «план формування та вико-

ристання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду».

Відзначимо, що визначення, закріплене в Бюджетному кодексі України, з одного боку, є досить функціональним: йде вказівка на подвійність бюджету (доходи і витрати) і завдання, поставлені перед бюджетом держави, а також відзначена багаторівність бюджетної системи. З іншого боку, неможливо не вказати на думку сучасних економістів, які вважають за необхідне переглянути визначення в Бюджетному кодексі і стверджують, що це визначення «не регламентує цільовий характер витрачання бюджетних коштів ... потреби, як і цілі функціонування держави, можуть мати різновекторну спрямованість, збігаючись з інтересами переважної більшості в країні населення». Залежно від цього бюджет може служити суспільно значущим перевагам, а може обслуговувати лише вузькокорпоративну владну еліту, ігноруючи потреби нації у цілому» [6]. Автори пропонують таке визначення бюджету: «Централізований фонд грошових коштів, призначений для задоволення суспільно значущих потреб із метою ліквідації надлишкового нерівності і підвищення життєвого рівня населення».

Певною мірою своєрідне визначення поняття «бюджет» дає державний діяч Є.В. Бушміна: «Будь-який бюджет – це результат у тій чи іншій формі вирішеного конфлікту, суть якого полягає у пошуку рівноваги, тобто адекватного співвідношення між грошима (фінансовим інструментом) і владою (змістовним суб'єктом дії)». Відбувається домінування політичного чинника в такому трактуванні – бюджет виступає документом, який є об'єктом дискусій у ході розгляду і затвердження його параметрів органами державної влади на бюджетний період.

Вчені-фінансисти М.В. Романовський та О.В. Врублевська спираються на базисний характер категорії, що дає їм змогу розглядати бюджет як систему імперативних грошових відносин, у процесі яких утворюється і використовується бюджетний фонд – централізований грошовий фонд, акумульований державою, який використовується з метою фінансування певних суспільних потреб, у числі яких виділяють забезпечення національної безпеки і національної оборони, соціальний захист населення, підтримку галузей народного господарства, розвиток освіти, охорони здоров'я, культури [5].

Слід зазначити, що в науковий обіг імперативність як якісна ознака державних фінансів (зокрема, державного бюджету) було введено професором Е.А. Вознесенським [4]. Під імперативністю розуміється таке: у фінансових відносинах, що характеризують зміст поняття «бюджет»,

віддається пріоритетність державі як ініціатору цих відносин. Бюджет розглядається крізь призму грошових відносин, що являють собою результат примусу з боку держави.

Вказівку на специфіку грошових відносин, що визначають бюджет, відзначено в роботах Г.В. Ляпунова і Т.В. Сорокіної: «Бюджет – це особлива форма розподільчих відносин, пов'язаних із відокремленням частини національного доходу в руках держави та використанням його з метою задоволення потреб усього суспільства і адміністративно-територіальних одиниць».

У визначенні бюджету, яке надає В.М. Родінова, органічно поєднуються три боки одного явища, розкриваючи бюджет як самостійну економічну категорію, як грошові відносини й як економічну форму існування розподільчих відносин: «Державний бюджет – це сукупність бюджетних відносин із формування і використання бюджетного фонду країни – за економічною сутністю; державний бюджет – це грошові відносини, що виникають у держави з юридичними і фізичними особами з приводу перерозподілу національного доходу у зв'язку з утворенням і використанням бюджетного фонду, призначеного для фінансування народного господарства, соціально-культурних заходів, потреб оборони та державного управління» [4].

Необхідно відзначити, що в економічній літературі також велика увага приділяється розгляду категорії «бюджет» із погляду права. «Юристами бюджет традиційно визначається як фінансова програма або план діяльності, що підкріплюється силою держави і виступає вже як обов'язковий для виконання імператив», – зазначає Д.Л. Комягина [4]. Із таким підходом фактично погоджуємося, але зазначимо, що бюджет як правова категорія – це закріплена форма освіти і витрачання грошових коштів, призначених для забезпечення функцій органів державної і муніципальної влади.

Таким чином, можна зробити висновок, що юридична характеристика змісту категорії «бюджет» виступає підпорядкованою по відношенню до тлумачення бюджету як базисної економічної категорії, де домінує матеріальне розуміння бюджету.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, теоретичне переосмислення якісного складника економічної категорії «бюджет» уявляється об'єктивно необхідним в умовах швид-

ких змін і розвитку економічних відносин, що дасть змогу розробляти й упроваджувати на практиці інструменти, що впливають на ефективність суспільного виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ляпунова Г.В. Бюджетна система : навчальний посібник. Іркутськ : БГУЕП, 2012. 182 с.
2. Ціна держави. URL : <http://cost.ua> (дата звернення: 22.10.2019).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2019).
4. Олейнікова Л.Г. Аналіз податкових надходжень до державного бюджету України. *Вісник Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2011. № 9. С. 319–325.
5. Поляк Б.Г. Державні і муніципальні фінанси : підручник. Москва : ЮНІТИ-ДАНА, 2012. 376 с.
6. Сверєда Н.І. Основні проблеми та напрями подолання бюджетного дефіциту в Україні. *Формування ринкових відносин*. 2009. № 6. С. 98–101.
7. Шаманська В.Г. Неподаткові надходження: проблеми та роль у доходах бюджету держави. *Фінанси України*. 2011. № 15. С. 186–191.

REFERENCES:

1. Liapunova H.V. (2012) Biudzhetna systema: navch. posibnyk [Budget system]. Irkutsk: Vyd-vo BHUEP. 182 p.
2. Ofitsiyni sait Tsina derzhavy. Available at: <http://cost.ua> (accessed 22 October 2019).
3. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 23 October 2019).
4. Olejnikova L.G. (2011) Analiz podatkovykh nadkhodzen do derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Analysis of tax revenues to the state budget of Ukraine]. *Visnyk Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*. no. 9. pp. 319–325.
5. Poliak B.H. (2012) Derzhavni i munitsypalni finansy: pidruchnyk [Public and municipal finance]. M.: Yuniti-Dana. 376 p.
6. Svereda N.I. (2009) Osnovni problemy ta napriamy podolannia biudzhethnoho defitsytu v Ukraini [The main problems and directions of overcoming the budget deficit in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn*. no. 6. pp. 98–101.
7. Shamanska V.G. (2011) Nepodatkovyi nadkhodzhennia: problemy ta rol u dokhodakh biudzhetu derzhavy [Non-tax revenues: problems and role in state budget revenues]. *Finansy Ukrainy*. no. 15. pp. 186–191.

Yarmak Olga Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations
and FinanceKharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics**Kravchenko Ganna**

Student

Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics**QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF THE ECONOMIC CATEGORY «BUDGET»**

The purpose of the article. The purpose of the article is to develop conceptual approaches to solving the problem of expenses and ensuring the constitutional rights of citizens, ensuring the welfare of the population, the need to develop state programs aimed at improving the welfare of the population, justifying the need to modernize the development of the national economy and refuse assistance from International Financial Institutions.

Methodology. In the work general scientific and special research methods were used, namely: analysis and synthesis methods – with the aim of studying budget parameters for citizens in Ukraine and substantiating the need to develop state programs to ensure the well-being of the population, justifying the need to modernize the sectors of the national economy and refuse assistance from International Financial Institutions; methods for summarizing the results – In the formation of conclusions.

Results. The article formulates the concept of a budget in the context of structural reforms in Ukraine, substantiates the need to ensure a new quality of life as a priority of state budget policy and shows the importance of innovative development and modernization of the economy as the basis for budgeting for citizens. The methodological basis for budgeting for citizens should be a program-targeted approach, which should be based on the development of state targeted programs aimed at improving the welfare of the population.

The Budget Code of Ukraine enshrines the concept of "budget" as "a plan for the formation and use of financial resources for the provision of tasks and functions, which are carried out respectively by public authorities, bodies of local self-government during the budget period." It should be noted that the definition enshrined in the Budget Code of Ukraine is quite functional, since there is an indication of the duplicity of the budget (revenues and expenditures) and the tasks set before the state budget, as well as many equality of the budget system.

Financier scholars rely on the basic nature of the category, which allows them to view the budget as a system of monetary relations, in the process of which a budget fund is created and used – centralized monetary fund accumulated by the state and used to finance certain social needs, among which allocate the provision of national security and national defense, social protection of the population, support to the branches of the national economy, development of education, health care, culture.

Practical implications. Conceptual approaches to budgeting for citizens are proposed, which are based on the development of government programs, limiting unreasonable expenses, limiting loans and tranches of international financial institutions, and providing conditions for the modernization and development of the national economy.

Value/originality. The current state of public finance in Ukraine has led to a situation where the subject of a detailed and in-depth study is again the "budget" category. The analysis of economic scientific literature indicates the existence of controversial approaches to the definition of the concept of "budget". The article defines the versatility of the budget category.